

[Sayı/Issue: 26, Ağustos/August 2025]

FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE GAZELLERİNDE ŞEM'İN GÖRÜNÜMLERİ

(Appearances Of The Candle (Şem) In Fuzûlî's Turkish Ghazals)

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Temmuz 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Ağustos 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Ağustos 2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.51592/kulliyat.1742892

Hilal YİĞİT

Arş. Gör. Dr.

Tarsus Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk

Dili ve Edebiyatı Bölümü

Orcid.org/0000-0002-3516-1360

hilalyigit@tarsus.edu.tr

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmektedir / gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: "Benzerlik Raporu" Turnitin.com / iThenticate / İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atf Bilgisi:

Yiğit, H. (2025). Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Şem'in Görünümleri. *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 27(Ağustos), ss. 271-269,

<https://doi.org/10.51592/kulliyat.1742892>

Sorumlu Yazar:

Hilal YİĞİT, hilalyigit@tarsus.edu.tr

Özet

Klasik Türk edebiyatı şairleri zengin bir hayal dünyasına sahiptirler. Şairlerin bu zengin muhayyile gücü klasik Türk edebiyatında zengin bir mazmun ve motifler dünyasının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kültürel ve sosyolojik unsurlardan da beslenen klasik şairler günlük hayata dair birçok kültürel unsuru da şiire taşımışlardır. Günlük hayatta temel bir aydınlatma aracı olan mum, klasik şairlerin çeşitli benzetme ve anlam ilgileriyle birlikte şiirde kullandıkları motiflerden biridir. Mum; şekli, alevi, yanarak tükenmesi, aydınlık vermesi, içindeki fitili ve dumanı gibi birçok açıdan şiirlerde işlenmiştir. Şem' ü Pervane hikâyesiyle de mum ve mumun etrafında dönen kelebeğin serüveni mesnevilere konu edilmiştir. Klasik Türk şiirinde mum ve mumla ilgili unsurları çeşitli teşbih ve mecazlarla sıklıkla işleyen şairlerden biri şiirlerindeki lirizmle ön plana çıkan Fuzûlî [H. 963/M.1556]'dir. Fuzûlî, *Türkçe Dîvân*'ında mum/şem' üzerine mustakil bir gazel ve bir rubai kaleme aldığı gibi birçok gazel ve kasidesinde de mum motifine sık sık temas etmiştir. Fuzûlî, şem'/mum ile sevgili ve sevgiliye dair güzellik unsurları, âşık, meclis, ağyar, vuslat ve ayrılık temaları arasında zarif anlam ilgileri kurmuş ve şem'i kendisine bir yoldaş ve sırdaş kılmıştır. Şairin gazellerinde kimi zaman sevgilinin cemâlini ve nurlu yanaklarının aydınlığını ifade eden şem', kimi zaman da ayrılık gecelerinde ıztrab çeken sâdık bir âşığa dönüşmüştür. Bu çalışmada Fuzûlî'nin Türkçe gazellerinde mumun çeşitli benzetme ve anlam ilgileriyle birlikte kullanımı farklı başlıklar altında tetkik edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Edebiyatı, Fuzûlî, Şem'/Mum, Sevgili, Âşık

Abstract

Classical Turkish literature poets possess a rich and vivid imagination. This powerful imaginative capacity has led to the emergence of a wide array of motifs and conventional metaphors (mazmuns) in classical Turkish literature. Drawing from cultural and sociological elements, classical poets frequently incorporated aspects of daily life into their poetry. One such element is the candle (mum), a fundamental source of light in daily life, which appears in poetry through various similes and layers of meaning. The candle, with its form, flame, self-consuming nature, ability to illuminate, wick, and smoke, has been explored in numerous poetic dimensions. The story of the candle and the moth (Şem ü Pervâne) also narrates the moth's tragic journey around the candle and is a common subject in masnavis. Among the poets who frequently depicted the candle and its associated elements through diverse metaphors and similes is Fuzûlî [d. 1556], known for the lyrical depth of his poetry. In his Turkish Dîvân, Fuzûlî not only composed a standalone ghazal and a rubā'î centered on the candle but also made recurrent use of the motif in many of his ghazals and qasidas. Fuzûlî weaves delicate semantic connections between the candle and various elements such as the beloved and her beauty, the lover, the gathering (meclis), the rival (ağyār), union (wuslat), and separation (firāq), turning the candle into both a companion and a confidant. At times, the candle in his ghazals symbolizes the radiant beauty of the beloved and the light of her luminous cheeks; at other times, it transforms into a faithful lover suffering through the agony of separation. This study examines the various metaphorical and symbolic uses of the candle motif in Fuzûlî's Turkish ghazals under distinct thematic categories.

Key Words: Classical Turkish Literature, Fuzûlî, Candle (Şem/Mum), Beloved, Lover

GİRİŞ

Şem' balmumu demektir. Klasik Türk edebiyatında etrafına ışık vermesi, alevi, yakıcılığı, fitili, dumanı, yanarken erimesi, sosyal hayatta sıkça kullanılması ve meclise ait unsurlardan olması sebebiyle çeşitli söz sanatlarıyla birlikte sıklıkla kullanılmıştır. Şem', kimi zaman da başında sevda dumanları tüten âşığı simgeler. Âşık mum gibi yanar kimi zaman da âşığın mum gibi başı kesilir. Sevgilinin aşkıyla sabahlara dek şem' gibi yanan âşık gün doğunca mumun söndürülmesi gibi canını sevgiliye kavuşmak için feda eder. Şem' sevgiliyi temsil etmesi bakımından da gazellerde sıklıkla işlenmiş çoğu zaman pervaneyle birlikte zikredilmiştir. Sevgilinin yanağı, yüzü, güzelliği ve vuslatı muma teşbih edilerek anlatılmıştır. (Onay 2007: 315; Pala 2010: 427). Pervanenin mumun etrafında dönerek kendini aleve atması ve yanarak sevgiliye vuslata ermesi şairler için ilham kaynağı olmuştur. Işık kaynağı şem' sevgiliye, ışığın etrafında dönüp duran da pervaneye benzetilmiştir. Şem', ayrıca ay güneş ve sevgili anlamının yanında ilahî nuru, Hz. Peygamber'i ve kâmil mürşidi de temsil etmiştir (Armutlu 2010: 495).

Klasik Türk edebiyatının en büyük şairlerinden olan Fuzûlî, döneminin ilimleriyle meşgul olmuş ve ilmi birikimi hasebiyle kaynaklarda "Mevlânâ Fuzûlî" veya Bağdat'a mensubiyeti nedeniyle Fuzûlî-yi Bağdâdî olarak zikredilmiştir (Solmaz, 2018: 240; Canım 2018: 414; Kılıç 2018: 541; Sungurhan 2017: 670). Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde şiir yazan Fuzûlî, şiiri Allah'ın bazı kimselere bahşettiği bir lütuf olarak görür. Allah bu lütfu kendisine de bahşetmiştir. Şehit kanlarıyla yoğrulan bir ülkede yetişen Fuzûlî, sıkıntı içinde ve bir haminin gözetimi olmadan hayatını idame ettirmiştir. Sanat dehası sayesinde çektiği sıkıntı ve üzüntüleri şiirlerinde ustalıkla işlemiştir (Mazıoğlu 2011: 23-27).

Fuzûlî'nin ince ve zarif bir edayla söylediği gazellerinde samimiyet, ızdırıp ve lirizm ön plandadır. Aşk, ızdırabı, dünyevi zevk ve zenginliklerin geçiciliğini ve ölüm temasını güçlü bir lirizm ve sanat kabiliyetiyle şiirlerinde işler. Çeşitli anlam katmanlarıyla örülü şiirlerinde Fuzûlî aşkı dünyevi, platonik ve sonunda sûfiyâne bir görünümde ele alır (Karahana 1996: 242-243). Fuzûlî, *Türkçe Dîvân*'ında çeşitli imge ve hayallerle şem'e sıklıkla yer verir. Şair, çeşitli anlam ilgileriyle şem'i ekseriyetle aşk, sevgili, âşık, vuslat ve ayrılık temaları etrafında işler. Bu çalışmada Fuzûlî'nin *Türkçe Dîvân*'ında yer alan gazellerinde şem'in işlenişini ele alınacaktır.

1. Şem'-Sevgilinin Aydınlık Yüzü/Yanağı

Klasik Türk şiirinde sevgilinin yanağı; parlaklık, aydınlık, berraklık ve yol göstericilik özelliği bakımından şem', nur, güneş, ay, sabah ve gündüz gibi unsurlara benzetilir (Pala 2010: 182). Fuzûlî'nin gazellerinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan yanak ve yüz parlaklığı, şekli, rengi, tazelik ve saflığı bakımından birçok teşbih ve istiarelerle anlatılır. Muma benzetilişinde sevgilinin yanağı parlaklık, yakıcılık ve yol göstericilik gibi tasavvurlar açısından ele alınır (Uludağ 2016: 44). Fuzûlî, şem'-i cemâl, şem'-i rûy, şem'-i rûh ve şule-yi şem'-i rûh gibi tabirlerle sevgilinin güzelliğini, yanağının parlaklık ve aydınlığını anlatır. Aşağıdaki beyit, Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'e yazdığı bir gazeldendir. Şair "Senin

mum gibi aydınlık yüzün, âlemi süsleyen bir güneştir. Hakk'ın nuru senin güneş gibi yüzünde meydana gelir.” diyerek Hz. Peygamber'in nurlu yanağını ve yüzünü mumun aleviyle özdeşleştirir. Onun yüzü, aynı zamanda kâinatı süsleyen güneştir. Hz. Peygamber'in âlemi süsleyen güneş gibi yüzünde Hakk'ın nuru parıldamaktadır. Bütün kâinatı aydınlatan ve tabiata canlılık veren güneş, onun yüzünün nurudur. Şair şem', âftâb, hurşid ve nûr-ı Hak tabirleri arasında kurduğu anlam ilgileriyle Hz. Peygamber'i son derece aydınlık ve ihtişamlı tasvir eder:

Şem'-i rüyuñ âftâb-ı âlem-ârâdur senüñ
Nûr-ı Hâk hurşid-i ruhsâruñda peydâdur senüñ (G. 152/1)

Fuzûlî, sevgiliye bağlılığını zarif bir şekilde dile getirir. Şairin gözleri her an “*Ey gözüm nûru*” diyerek hitap ettiğini sevgilinin, cemâlinin mumundan parıldamaktadır. Sevgilinin güzelliği, parlaklık ve revnakı olmasa âşık da göz aydınlığına ve âlemi temaşaya ihtiyaç duymaz. Âşık gözünü açtığında ancak sevgiliyi görmek ister. Âşığın sevgilinin nuruyla görmesi Hakk'ın nuruyla âlemi temaşa etmesi ve eşyanın gölge varlık olduğunu idrak etmesi demektir. İbn Arabî'ye göre varlığın her bir mertebesinin Allah'ın En-Nûr isminden kaynaklı bir hakikati vardır. En-Nûr ismiyle de el-Cemîl ismine bakılır. Hakk'ın nuru yokluğa varlık elbisesi giydirmiştir. Sevgi ise Allah'ın niteliğidir. A'yan-ı sâbitede zuhur eden Hak ile mazhar arasında sevgi ilişkisi vardır. Allah kendisini mazharları seven olarak nitelemiştir. Her mertebede var olan her şeyi sevmek ilahi sevginin belirtisidir (İbn Arabî 2022: 426-427). Bütün eşya sevgilinin cemâlinden meydana geldiği gibi âşığın gözleri de ışığını sevgilinin nurundan alır. Allah, âşığın gören gözü olur. Hakikati idrak edemeyen âşık için ise varlığı gören bir göz gerekli değildir:

Dem-be-dem şem'-i cemâlünden münevver olmasa
Ey gözüm nûrî gerekmez dîde-yi rüşen maña (G. 7/4)

Fuzûlî sevgilinin güzelliğiyle gözleri aydın olduğu için âlemi aydınlatan güneşten ve aydan sevgiliyi üstün tutar. Şair “*Ey Allah'ın güzel yaratışına mazhar olan (sevgili)! Sen ne temiz ve aydınlık bir nursun ki ay ve güneş ışığını senin mum gibi (parlak) yüzünden alır.*” diyerek sevgiliyi güneş ve ayın ışık kaynağı olarak görür. Allah'ın yaratma sanatına mazhar olan sevgili mukaddestir, nurun kendisi, eşyanın ışık kaynağıdır. Tarlan'a göre ruh/yüz burada mahz-ı tecellî anlamındadır ve bu beyitte sevgili, hakiki sevgiliye yaklaşır (Tarlan 2014: 104). Diğer beyitte de şair sevgilinin yanağının mumuna tâlip olanın parlak güneşi istemeyeceğini ifade eder. Sevgilinin siyah saçlarına giriftâr olan nuru aramaz, mum gibi aydınlık yanağını arzulayan güneşi istemez. Bir başka açıdan zülfün masivayı temsil etmesinden hareketle maddî âlemin karanlığına giriftar olan nurdan haberdar değildir. Fânî güzelliklerin peşine düşen de güneş gibi aşikâr hakikati göremez. Vahdete ulaşamayan insan nurdan, vahdetten ve güneşten bahsedemez:

Sen ne nûr-ı pâksan ey mazhar-ı şun-ı İlâh
Kim alır şem'-i ruhuñdan âftâb u mâh tâb (G. 30/2)

Zulmet-i zülfün giriftarı dem urmaz nûrdan
Tâlib-i şem'-i ruhuñ hırşîd-i rahşân istemez (G. 115/2)

Aşağıdaki beyitte Fuzûlî kendisini bir ateş-perest olarak tasavvur eder. Ateş-perest “ateşe tapan” demektir. Ateşin yakılması insanlığın en büyük başarılarından biridir ve ateşin sürekli yanar vaziyette tutulması zorunluluğu zamanla ateşi kutsallaştırmıştır. Bu durum ateşe dini ve büyüsel bir nitelik kazandırmıştır. Eski Roma’da Vesta rahipleri veya Eski İran’da Zerdüş (mecûsî) din adamları kutsal ateşi hiç söndürülmeden korumakla görevlidir (Hançerlioğlu 2000: 61). Zerdüştiliğin ateş kültü etrafında şekillenmesi İranlıların müslümanlar tarafından ateş-perest yani ateşe tapan olarak nitelendirilmelerine sebep olmuştur (Tanyu 1991: 53). Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzü, yanağı ve dudağı rengi dolayısıyla ateşe benzetilir. Sevgili bu ateş gibi yanağı ve dudağı ile âşığı yakıp kavurur. Âşık sevgilinin güzelliğine meftûn ve taparcasına hayrandır. Sevgilinin ateş renkli çehresine tutulan âşık bir ateş-perest gibi tasavvur edilir (Babür 2020: 167). Fuzulî sevgilinin çehresini/yanağını muma ve yanağının rengini de ateşe benzetir. Sevgilinin mum gibi parlak ve ateşin çehresi âşığı ateş-perest kılar. Âşık gönlündeki ateşin, sevgiliye olan aşk ve tutkusunun sevgili tarafından görülmesini arzu eder. Bu nedenle sevgili âteş-gâhı, âşığın gönlünden seyretmelidir. Şair âşığı bir ateş-perest olarak tasavvur ettiğinde aşkını beslediği perişan gönlü de ateş-gâh olur. Fuzulî, mum ve mumun ateşi imgeleri üzerinden birinci mısradaki sevgilinin güzelliğini ve bu güzelliğe tutulmuş bir âşığı anlatırken ikinci mısradaki tutkun gönlün ızdırabını anlatır.

Şem'-i ruhsârûñ odı kıldı meni âteş-perest
Çâk-i sînemden temâşâ eyle âteş-gâhuma (G. 247/2)

Mum, ateş ve ateş-gâh Fuzûlî'nin aşkının büyüklüğünü ve sevgilinin güzelliğini anlatmak için başvurduğu imgelerdir. Sevgilinin aydınlık yüzünün güzelliğiyle birlikte yakıcılığı ve bu güzellik karşısında âşığın yanı sıra ayrılıkla birlikte vuslat temaları etrafında da işlenir. Sevgilinin aşkı gönlünde gizli bir ateştir. Fuzûlî, ayrılık gecelerinde cân ipinin nasıl yandığının şem' gibi sevgiliye âşikâr olmasını ister. Ayrılık gecelerinde âşık gizliden gizliye mumun fitili gibi yanar. Sevgilinin hem vuslatı hem ayrılığı âşığın canını ateşe verir. Âşığın işi bu gece acayip bir muma düşer. Muma temas edince teni yakar, mumdan ayrı kalınca âşık karanlıkta kalır bu defa ayrılık ateşi can yakar. Sevgili bir acayip mum gibi vuslatla da hicranda da âşığı yakar:

Hicrân ile yanar geceler rişte-yi cânım
Rüşen ola ey şem' saña süz-ı nihânum (G. 196/1)

Hem vişâli urar od cânuma hem hicrânı
Bir aceb şem' ile düşdi ser ü kârum bu gece (G. 241/3)

Fuzûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi şem' istiaresiyle anlatır. “*Şem' (gibi sevgili) ile birlikte sohbet etme (ona kavuşma) arzusu içindeyken âhımın dumanı günümü gece gibi karanlık eyledi benim.*” diyen şair bir mum gibi tasavvur ettiği sevgiliyle vuslatı beklerken ahının dumanlarıyla zulmette kalır. Mum

geceleleri yakıldığından âşık, gece de olsa gündüz de olsa karanlık içinde kaldığını belirterek sevgiliye her an muhtaç olduğunu dile getirir. Çünkü, âşığın ahının dumanı, gününü gece gibi zulmet içinde bırakır, aydınlık günü karanlık bir geceye çevirir. Bu ızdırıp nedeniyle şair sevgiliye kavuşma, onunla sohbet etme vaktinin gelmesini ister. İkinci beyitte sevgili, âşığın yalnızlığına mum gibi aydınlık yüzünden bir nur bırakır. Âşığın yalnızca sevgiliye bakan gözleri, sevgilinin yüzünü arzular. Burada şair, karanlık gecelerinin sevgilinin hayaliyle aydınlandığını mum ve nur tabirleri üzerinden ifade eder. Halvette gönlüne bakan âşık orada ancak sevgiliyi görür. Karanlık ve ızdırapla geçen gecelerinde sevgilinin mum gibi nurlu çehresiyle aydınlığa kavuşup teselli bulur:

Bu temennâda kim ol şem' ile hem-şoḥbet olam
Dūd-ı âh êtdi dünüm tek günümi târ menüm (G.183/4)

Ëy ḥalvetüme şem'-i ruḥından biraḥan nūr
Dīdāruḥa müştāk idi çeşm-i nigerānum (G. 196/3)

Klasik Türk şiirinde âşığı gönlünden çıkan âh ateşi gökte yıldızları, ay ve güneşi tutuşturur. Gökyüzü unsurları âşığın ahından yanıp parlamaktadırlar. Güneş, ay ve yıldızlar gibi gökyüzü unsurlarının ışık kaynağı olmasına hüsn-i talil sanatıyla âşığın ahı sebep gösterilir (Pala 2010: 10). “*Felek sevgilinin mum gibi parlak yanağından mahçuptur. Ahımın kıvılcımları göğü tutuşturup onu hicabından çıkarmak ister.*” diyen Fuzûlî ilk mısra da sevgilinin parlaklık ve ihtişamını feleğin mahçubiyetiyle vurgular. Şair hüsn-i talil sanatına başvurarak gün batınca akşam olmasını feleğin, sevgilinin güzelliği karşısında utanması olarak açıklar. Felek, sevgilinin ateşin yanakları karşısında mahçuptur. Feleğin sönüp gecenin gelmesi âşık için zulmetle dolu ayrılık vakti anlamına gelmektedir. Bu nedenle âşık feleği ah ateşiyle yakıp utancından kurtarmak ister. Çarhın yanması, âşığın ahıyla güneşin tutuşup gündüz olması ve ayrılık gecesinin son bulması demektir:

Felek mahcūbdur şem'-i ruḥundan yandurup çarḥı
Çıḥarmak ister anı şule-yi āḥum ḥicābından (G. 208/3)

Sevgilinin mum gibi ateşin ve aydınlık yanağı, kıyamet güneşinin parlaklığıdır. Fuzûlî mübalağa ile sevgilinin yanağının parlaklığını güneşe benzetmekten de öte kıyamet güneşine benzettir. Hadislerde kıyamet günü insanlara güneşin çok yaklaşacağı bildirilmiştir (Topaloğlu 2022: 519). Dolayısıyla şair, sevgilinin ateşli yanaklarını kıyamet güneşine benzeterek insana çok yaklaşmış olan güneş gibi yakıcı ve göz kamaştırıcı olarak tasavvur eder. Sevgilinin ateşin yanakları karşısında yanarak tükenen de elbette âşıktır. Âşık daima sevgiliye yaklaşmak ister. Sevgiliye kurbiyet hâsıl olduğunda ise kıyamet güneşinin, çok yaklaştığında insanı yakıp kül etmesi gibi sevgiliye yakınlık da âşığın mahvına sebep olur. İkinci mısra da şair sevgilinin inci ve mücevher dişleri saklayan hokka gibi dudaklarının sözlerini efsane mertebesindeki yokluk uykusuna teşbih eder. Kolay kolay görülemeyen sevgilinin yok denecek kadar küçük ağzıyla söylediği sözler yokluk uykusu efsanesidir. Efsanenin hakikatte var olmadığı manasına gelmesiyle sevgilinin âşıkla konuştuğu sözünde durup âşığı vuslata erdirdiği görülmüş bir şey değildir. Kıyamet güneşi kadar yakın sevgili bir efsane gibi âşığın ancak hayallerindedir. Bir başka

açıdan yüzün vahdet tecellisi olması hasebiyle yüz/vahdet tecellisi kıyamet güneşi gibi parlaktır. Kıyamette her şeyin yok olmasıyla âlem fâni ve geçici, yalnızca Hakk'ın yüzü bâkîdir. Hokka-i la'lin söyledikleri de yokluk uykusunun masalıdır. Maddî âlemin güzellikleri hakkında söylenenler, insanı gaflet uykusuna daldıran bir masaldır:

Şem'-i rüyuñ tâbı hırşîd-i kıyâmet pertevi
Hokka-yı la'lüñ sözi h'âb-ı adem efsânesi (G. 284/5)

Fuzûlî, sevgilinin mum gibi aydınlık yüzünü gece gibi karanlık saçlarıyla inilti olarak ele alır. Sevgilinin saçları ne denli siyahsa, yüzü de o denli aydınlıktır. Mum gibi aydınlık yüzü zülfünün gölgesindedir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin saçları kesreti, yanağı ise vahdeti sembolize eder. Şair zülf-yanak zıtlığı üzerinden vahdet-kesret birlikteliğine işaret eder. Vahdetin mumu kesretin karanlığı içinde parıldamaktadır. Âlemi aydınlatan güneş sevgilinin aydınlık yüzüne yetişemez. Onun mum gibi parlak yanağı güneşten daha kıymetlidir. Güneş battığında âşık mum ile beraberdir. Maddî âlemin çokluğunu aştığında da Mutlak Bir'in tecellisiyle müşerref ve gözleri aydınlıktır. İkinci beyitte sevgilinin aydınlık yüzünü şem'e benzeten şair, kıvrım kıvrım saçlarının her bir telini yanan gönülleri avlamış şekilde tasvir eder. Mumun ipi ateşle yandığı gibi sevgilinin saçlarındaki her bir teli de yanan gönülleri avladığı için yanmaktadır. Sanki mumdaki her ipliğe ateş düşmüştür. Zülfün kesreti simgelediği göz önünde bulundurulursa çokluk âleminde her bir güzellik bir gönlü avlamaktadır. İnsanın hayatını idame ettirebilmesi gönlündeki arzuya mümkündür. Dünya işlerinin devamı da insanın istek, arzu ve hırsıyla sağlanır. İnsan bu arzuya sevgilinin saçlarının yani kesretin tuzağına düşer. “Dünya malı güçsüz kuşların tuzağıdır. Âhiret mülkü ise şerefli kuşların tuzağıdır. Böylece, derin bir tuzak olan bu mülkle acayip kuşlar avlanır.” (Mevlâna 2015: 498). Sayısız insan kesretin tuzağıyla oyalanırken yalnızca gönlünde özge bir ateşi besleyen âşık sevgilinin aydınlık yüzüne erişir:

Sâye-yi zülfüñ şebistânındadır şem'-i ruhuñ
Nêce yetsün qâdr ile hırşîd-i âlem-tâb aña (G. 12/2)

Ser-i zülfünde her mû şayd kılmış bir dil-i sūzân
Düşüpdür şanasan bir şule od şem' üzre her târe (239/4)

2. Şem' ü Pervane

Gece vakti ışığın çevresinde dönen kelebek anlamına gelen pervane kanatlarını ve vücudunu yakacak kadar şem'e yaklaşır. Mum ışığında şiirleri yazan şairler pervanenin mumun etrafında dönüp kendisini mumun alevine bırakmasını şiirlerine konu edinirler. Klasik Türk şiirinde şem', sevgiliyi temsil ettiğinde şem'in alevinde yanan pervane de aşığı temsil eder. Şem' ve pervane arasında aşk, çeşitli şekillerde şiirlerde işlenir ve mustakil olarak Şem' ü Pervane mesnevileri de kaleme alınmıştır (Onay 2007: 317; Pala 2010: 370). Şem' ü Pervane mesnevilerinde ideal aşkın yücelik ve saflığı işlenir. Mesnevilerde eşi benzeri olmayan ve ideal güzelliği temsil eden şem' ve bu güzele âşık pervanenin, hakiki aşkı bulmaya yönelik arayış ve çilesi, güzelliğe karşı duyduğu hayranlık ve tutku tahkiye edilir

(Armutlu 2014: 140). *Dîvân*'ında şem'e sık sık temas eden Fuzûlî kimi zaman şem' ve pervane tabirlerini birlikte kullanmış, şem' ile pervane arasında cereyan eden aşk maceralarına da telmihte bulunmuştur. Fuzûlî, pervanenin şem'in etrafında dönmesi macerasının sonunda kanatlarını ve canını feda etmesine işaret eder. Fuzûlî'nin canı tıpkı pervânenin mumun etrafında dönüp durması gibi sevgilinin yakıcı ve parlak cemâlinin etrafında tavaf eder. Sevgiliye canını vermeye hazır olan âşık sevgiliden kendisini menetmemesi için niyazda bulunur. Âşığın canını, mumun ateşinde yanmaya hazır bir pervane olarak kabul etmesini ister. Tarlan'a göre "çizginirken başına" ifadesi "başına döneyim, sana kurban olayım" anlamlarına gelmektedir (Tarlan 2014: 131). Pervane mumun ateşinde kendisini yakmak istediği gibi âşık da sevgilinin aydınlık ve yakıcı güzelliğinde yanmak, sevgiliye kurban olmak ister:

Çizginürken başuña şem'-i ruhuñdan cânımı
Men kılma anı hem ol şem'e bir pervâne dut (G. 40/3)

Sevgiliye yakınlık daima âşığın mahvıyla sonuçlanır. "*Ey pervâne! Şem'e yakın olmakla övünme ki ömür harmanın pek yakında fena şimşeğiyle yanar.*" şeklinde anlamlandırabileceğimiz aşağıdaki beytinde Fuzûlî, pervanenin, şem'in âlevine çarparak yanmasına değinir. Pervane daima şem'in etrafında döne döne sevgiliye yakınlık elde eder. Ancak bu yakınlıkla övünmek beyhudedir. Pervane, ansızın kanatlarını şem'in âlevine çarpar ve ömür harmanını yokluk şimşeğiyle yakar. Şair, berk-i fenâ lafzıyla aşkın ızdırabını ve vuslatın bir yıldırımın kelebeğe çarpması gibi âşığı tarumar edişini anlatır. Berk-i fenâ, fenafillah makamı olarak ele alındığında sevgiliye yakınlığın nihâyeti fenâ bulup onda yok olmaktır. Bu nedenle hırmen-i ömür kişinin benliğine ve kötü hasletlere tekâbül eder. Sevgiliye yakınlık kişinin nefsinin tezkiye ederek ömrünün çer çöplerini temizler. Harmana şimşek düştüğünde bütün harmanın yanması ve mahsulün yok olması kaçınılmazdır. Elbisesi aşk yüzünden yırtılan tamah ve kusurdan arınır (Mevlâna 2015: 33). Tefâhur bu bakımdan iki şekilde yorumlanabilir. Sâlik hangi makamda olursa olsun tefâhürden yani övünme, ucub ve kibirden daima kaçınılmalıdır. Kalbin edeplerini gözetten fenaya erer. Diğer açıdan ise şair, pervanenin fenafillaha ermesine kıskacılık duyarak nihayetinde karşılaçağın şey ateşe kapılıp yanmaktır der:

Şem' kurbıyla tefâhür kılma ey pervâne kim
Hırmen-i ömrün köyer berk-ı fenâdan an karîb (G. 34/6)

Fuzûlî, şem' ve pervanenin aşkının bir efsaneden ibaret olduğuna değinir. Şair, "*Ne pervane tahammül eder bir kıvılcıma ne de mum bir âha. Fuzûlî sanma ki âlemde her âşık sana benzer.*" diyerek şem' ve pervanenin aşkı karşısında kendi aşkını yüceltir. Pervanenin nazenin kanatları bir kıvılcıma tahammül edecek güçte değildir. Mumun alevi ise bir âhın rüzgârıyla sönüp gider. Geriye ne âşık kalır ne de maşuk. Bu gerçeklikten hareketle aşkın gamına güç yetirebilen yegâne âşık, Fuzûlî'dir. Fuzûlî aşk yolunda pervane gibi yandıkça kadri yücelir, itibarı artar. Büyüklerin ayağının tozunun göze sürme olarak çekilmesi gibi şem'ler de Fuzûlî'ye hürmet eder. Âşığın ayağının tozunu şem'ler gözlerine sürme eyler.

Aşık aşk ateşindeki yanışıyla mumların hayranlık ve hürmetini kazanır. Mumun fitili âşığın ayak tozu olur.

Ne pervâne döyer bir şuleye ne şem' bir âha
Fuzûlî şanma kim beñzer saña âlemde her âşık (G. 145/7)

Ehl-i kâdrem yanalı ışk odına pervâne-veş
Sürme-yi çeşm eylemişler şem'ler hâkisterüm (G. 185/2)

Fuzulî günün doğuşuyla kavgalıdır. Gün ağardığında mumun sönme vakti gelmiştir. Şair, sabah vakti mumların söndürülmesi hadisesini sabahın incitmesi olarak görür. Sabah vakti geldiğinde pervane şem'e kavuşarak değil ayrılık gamının ateşiyle yanar. Sabah aslında aşkın ve âşığın katilidir. Bu nedenle *"Sabah, daima pervaneyi yandırıp şem'i incitir. Güneşin kılıcı ile kaldırılrsa yeridir."* diyen şair, güneş ışınlarını bir kılıç gibi tasavvur eder ve sabahın, güneşin kılıcıyla ortadan kaldırılmasını ister. Tığ lafzında ihâmlı bir söyleyişle mumun makasla kesilmesi hadisesine de işaret edilir. Günün doğuşuyla birlikte mumun başının bıçakla kesilmesi gibi âşık sevgiliden ayrılmıştır:

Tığ-ı hürşîd ile ref olsa yèridür kim müdâm
Yandurup pervâne'i şem'e vèrür âzâr şubh (G. 53/3)

Klasik Türk şiirinde sevgili, istiğna makamındadır. Ganî'dir. Her şeyin sahibidir. Hiçbir şeye muhtaç değildir. Sevgilinin güzelliği de tam ve kâmil. Bu yüzden âşığın can bülbülü bu yüce ve kâmil güzelliğin kuşudur. Gönül kuşu sevgilinin şem' gibi parlak yanağının pervanesidir. Tasavvufi şiirlerde pervane Allah'ın aşkıyla yanıp tutuşan ve dünyayla ilgisini keserek vahdet yolcusu saliki, şem' ise Allah'ın nurunu temsil etmektedir (Armutlu 2009: 903). Sevgilinin yüzü ise vahdetin sembolüdür. Dolayısıyla Fuzûlî'nin can bülbülü, el-Ganî olan Mutlak Güzel'in kuşudur. Ve gönül kuşu Hakk'ın nurunun ve vahdetin pervanesidir. İkinci beyitte *"Aşk, âlemi güzelliğinin şem'inin pervanesi kıldı. Âlemin canısın, her an bin can sana fedadır."* diyen şair, bütün âlemi sevgilinin parıltılı ve ihtişamlı güzelliğinin etrafında dönen bir pervane olarak tasavvur eder. Sevgili, varlığa can bahşedendir. İbn Arabî'ye göre Allah cemâl sıfatıyla tecellî ettiği için âlem meydana gelmiştir. Cemâlin tecellisi nedeniyle de bütün âlem/varlık aşktır. Bu tecelliye ise herkes âşıktır (İbn Arabî 2022: 291). Aşk ile vücûda gelen varlık Hakk'ın etrafında aşk ile dönen pervaneler gibidir. Mevlâna'ya göre göklerin dönüşü aşk dalgasındandır ve kâmil olanın âşıkları zerre zerre o yüceliğe koşarlar (Mevlâna 2015: 756). Fuzûlî yüce sevgiliye koşan her zerreyi pervane olarak tasavvur eder ve böyle bir sevgiliye her an binlerce can fedâdır:

Bülbül-i cân evc-i istiğnâ-yı hüsnüñ tã'iri
Tã'ir-i dil pertev-i şem'-i ruhuñ pervânesi (G. 284/2)

Âlemi pervâne-yi şem'-i cemâlûñ kıldı ışk
Cân-ı âlemsen fidâ her lahza biñ cândur saña (G. 8/3)

Fuzûlî aşk yolunda aklını da vermeye hazırdır. Cünûn, âşığı Hakk'a ulaşmasını engelleyen bağlardan kurtararak ona feyz bahşeder. Aklını veren şair, aşkı satın alır ve delilik, âşığı Hakk'a yaklaştıran feyzin anahtarıdır. Âşığın fazilet ve kemâldeki rütbesi fazilet ve kemâli terk etmesindendir. Terk-i masiva, âşığa fenânın kapıları açar. Aşk yolundaki sebaatı ile Fuzûlî ikinci beyitte görüleceği üzere fenâ-yı mutlaka erişir. Fenâ kulun kötü sıfat ve fiilleri terk edip güzel ahlakla donatılmasıdır. Nefsani arzu ve fiillerinden fani olan kulluktaki niyet ve ihlası ile baki olur (Kuşeyri 2019: 161). Fena-yı mutlak tasavvufun en yüksek makamı ve nefsin ölümü demektir. Şem' gibi nurlu sevgiliye kavuşmak pervane gibi benliğini yakmaktan geçer. Şem'e kavuşmak için pervane gibi varlığını yandıran Fuzûlî'dir. Fena-yı mutlak ile varlık bulan Fuzûlî, canını feda ederek sevgiliyle vuslat meclisine erişir. "Yokluk bahçesinde benlik söz konusu olmadığı için [orada] sarhoşluk ilahî lütuf kadehindendir." (Mevlânâ 2015: 408). Cünûn feyziyle alayık kaydından kurtulan Fuzûlî, varını fedâ eder ve "bezm-i visâl"de fenâ-yı mutlak şarabını sevgilinin kadehinden yudumlar:

Cünûn feyziyle âzâd olmuşam kayd-ı alâyıkdan
Kemâl u fazl terki rutbe-yi fazl u kemâlumdur (G. 99/3)

Menem şem'-i vişâle yanduran pervâne-veş varın
Fenâ-yı muṭlaḳum cānān ile bezm-i vişālumdur (G. 99/4)

3. Sevgilinin Şem'den Üstün Tutulması

Aşağıdaki beyitlerde sevgili, şem'den daha aydınlık, parlak ve ihtişamlı tasavvur edilmiştir. Hiçbir meclis, sevgilinin boyu gibi bir mumdan aydınlandığı gibi aydınlanmaz. Hiçbir mumun alevi de sevgilinin yüzü kadar parlak değildir. Sevgilinin şem'den ve diğer teşbih unsurlarından üstün tutulduğu beyitlerde hüsn-i talil sanatı ön plana çıkmaktadır. Sevgilinin yanağına duyulan kıskançlık güneşin gönlüne ıztırap salar. Boyunun kıskançlığı ise şem'in mizacına bozulma verir. Şair burada hüsn-i talil yaparak güneşin kızgın ve yakıcı olmasının sevgilinin parlak yanaklarına duyduğu kıskançlıkla, mumun yandıkça eriyip şeklinin bozulması hadisesini de sevgilinin boyuna duyduğu gayretle açıklar:

Ḳansı bezm olmuş münevver bir ḳadūn tek şem'den
Ḳansı şem'ün şulesi ruḥsār-ı tābānuñca var (G. 80/5)

Reşk-i ruḥsāruñ dil-i ḥurşide şalmış ıztırāb
Ġayret-i ḳaddūn mizāc-ı şem'e vermiş inḥirāf (G. 114/4)

Şem', sevgilinin yanağından nur çalar. Başının kesilmesi caizdir. Sultanına ihanet eden bir kölenin akıbeti budur. Beyitte sevgilinin yanağı mumdan daha aydınlık ve parlaktır. Mum gece boyu hizmete hazır bir halde ayakta olması sebebiyle sevgilinin kölesi olarak tasavvur edilir. Mumun fitili uzadıkça ışığı azaldığı için âlet-i şem' denilen özel bir aletle fitili kesilir (Tarlan 2014: 194). Fuzûlî, mumun fitilinin kesilmesine yine hüsn-i talille kölenin sevgilinin nurundan çalarak sultanına ihanet etmesiyle başının kesilmesinin caiz olmasını sebep olarak gösterir. Diğer beyitte ise sevgilinin cilvelenmesiyle gün özünü bir köşeye çeker, çünkü sevgili güneşten daha aydınlık ve güzeldir. Akşam olunca bu defa

da sevgili, yanağını arz eder. Sevgilinin parlak yanaklarını görünce mum utancından eriyip tükenir. Günün eteklerini toplarcasına bir köşeye çekilmesiyle akşam olması sevgilinin cilvesinden, akşam olunca mumun eriyip tükenmesi sevgilinin yanaklarını arz etmesindendir:

Ruḥuñdan nūr uğurlar şem' başın kesseler cā'iz
Budur bir kul ser-encāmı ki sulṭānına ḥāyindür (G. 66/6)

Şubḥ kılduñ cilve gün çekdi özin bir gūşeye
Şām arz êtdüñ ruḥuñ şem'i eritdi infîâl (G.166/4)

4.Meclisin Vazgeçilmezi Şem'

Bezm, içkili ve eğlenceli meclis demektir. Kırılarda ve gülbahçelerinde kurulduğu gibi evlerde meyhanelerde de kurulabilir. Bezmde mum yanar, buhur tütsülenir, musiki ve raks vardır. Klasik şairlerin en çok rağbet ettiği durumlardan olan bezm, şiirlerde bazen sıradan bir toplantı için de kullanılır (Pala 2010: 71). Klasik Fars ve Türk edebiyatlarında ilk defa İran hükümdarı Cem'in içki meclisini kurarak bezmi icat ettiği kabul edilir. Bu nedenle bütün içki meclislerine bezm-i Cem veya kısaca bezm denilmiştir. Klasik Türk edebiyatında önemli yer tutan bezm, sakiname türündeki eserlerde çeşitli yönleriyle bahse konu olur. Âşık, sâki ve mutrip bezmin en önemli kişileridir (Pala 1992: 105). Fuzûlî kimi beyitlerde şem'i, bezm tabiriyle birlikte kullanır. Bezmin sâkinleri şem', âşık ve sevgilidir. Fuzûlî'nin gazellerinde bezm, her zaman eğlence ve içki meclisi değildir. Muhtelif kavramlarla birlikte bezm aşk ve aşka dair çeşitli hallerle birlikte birlikte işlenir. İçki, kadeh ve mutribanla birlikte keyif ve eğlence üzerine söylenen beyitlerde daima ızdırap kaynağı aşktan ve gamdan bahsedilir. Bezm kavramıyla ayniyet kazanan sevinç ve coşkunluk duyguları yerine aşk ve ayrılığın ızdırabı işlenir (Taş 2019: 82). Nitekim sevgilinin mum gibi aydınlık yanağının şulesi, ağyarın meclisini aydınlatır. Aşığın ahı ise âlemi yakan bir yıldırım olur:

Şule-yi şem'-i ruḥuñ ağyāre bezm-efrūz olur
Âh kim yêtgeç maña bir berķ-ı âlem-sūz olur (G. 68/1)

Sevgilinin meclisinde yabancıların bulunması şairi kıskançlık ateşlerinde yandırır. Sevgilinin güneş gibi aydınlık ve yakıcı yanağı yabancıların meclisini aydınlattıkça âşık da pervane gibi yanar. Bu nedenle şair sevgiliye yalvarırcasına akşamları ağyarın meclisini mum gibi aydınlatmamasını arzu eder. Fuzûlî burada şem' lafzını hem kendisi hem de sevgili için kullanır. Sevgili ağyar meclisini mum gibi aydınlatırken âşık mum gibi yanarak tükenmektedir:

Meni reşk odına pervāne tek êy şem' yandurma
Yêter ḥurşîd-i ruḥsāruñ çirāğ-ı bezm-i ağyār êt (G. 44/5)

Ger dilersen şem' tek ğayret odına yanmayam
Şāmlar ağyār şem'-i bezmgāhı olmağıl (G. 167/4)

Âşık meclisin mumu olsa bile yine ayrılık ateşinde yanar. Ay yüzlü sevgili mum gibi âşığın meclisine mahrem eder. Gece ay çıkar evlerde ise mum yakılır. Fakat mum aydan ayrıdır. Sevgili ay gibi

parıldamakta ve ışığı odaya süzölmektedir. Şem', hanesinde sevgilinin ışığıyla mahremken kendisiyle hicrandadır. Mum sabaha kadar yanar ve tükenir. Gece işret meclisi kurulmasına rağmen sabaha kadar ayrılık ateşine mumun bütün varı yoğun yanacaktır. Klasik Türk şiirinde vuslatı daima ayrılık takip eder (Pala, 2010: 476). Sevgili akşam âşığın meclisinde mum olup sabah âşıktan ayrılmıştır. Bu nedenle âşığın gecesi gündüze, gündüzü geceye döner. Âşık gece şem' gibi sevgiliyle beraberdir. Aydınlık günde ise sevgiliden ayrı karanlıklar içindedir:

Şem'-veş mahrem-i bezm eyledi ol mäh meni
Yanacaktır yine hecr odına varum bu gëce (G. 241/2)

Şubhı şâm u şâmı şubh olmuş menem âlemde kim
Şâm şem'-i bezm olup ayrıldı menden yâr şubh (G. 53/4)

Osmanlı toplum hayatının vazgeçilmez bir eğlence ve temizlenme mekânı olan hamamlar, klasik Türk edebiyatı şairlerinin bir araya gelerek eğlendikleri ve sohbet meclisi kurdukları mekânlardır. Bu nedenle hamam klasik şairlerin vazgeçemediği bir ilham kaynağı olmuştur (Kaplan 2010: 133). Klasik Türk şiirinde sevgili daima eğlence âlemlerinin, işret meclisinin baş kişisi olarak meclisi süsleyen ve ona nur ve aydınlık verendir (Pala 2010: 402; Levend 2018: 313). Fuzûlî bir eğlence meclisi olan hamamı da sevgiliden ayrı düşünmez. Sevgili salınarak hamama gittiğinde mum gibi parlak yanağı ile hamam da nurlanıp aydınlanır. Dolayısıyla şair sevgiliden ayrı düştüğünde hamamı bir eğlence mekânı değil zulmet içinde tasavvur eder. Hamamın da ışık kaynağı ancak sevgilidir:

Kıldı ol serv şehir nâz ile hâmmâma hırâm
Şem'-i ruhsârı ile oldu münevver hâmmâm (G. 200/1)

5.Sadık Âşık Şem'

Klasik Türk şiirinde sevgiliden sonra şiirin merkez ve temelinde âşık yer alır. Âşık; ağlayıp inleyen, divane, gam ve keder evinde yaşayan dert ve üzüntüden zevk alan bir tiptir. Perişan, mecalsiz, zayıf ve hastadır. Ârif ve istiğna makamındadır, dünyaya rağbet etmez. Cemâlin seyri arzusundadır, aşkını gizler. Ayıplanıp kınanır. Sevgiliye meftundur, her yerde sevgiliyi görür. Sevgiliden ayrı düşmüş, kavuşma ümidiyle yaşar, ona can vermeye hazırdır. Bu özelliklerinin yanında başındaki aşk ateşiyle uykusuz, geceler boyu ağlayıp inleyerek yanan muma benzetilir. Aynı zamanda âşığın gönlü iç yanıklığı sebebiyle içinde ateş varmış gibi ateş tapınağı şeklinde tasavvur edilir. (Şentürk 2016: 372-376, 407). Klasik Türk şiirinde ekseriyetle şem' sevgiliyi, pervane de âşığı temsil etmesine rağmen kimi zaman âşık şem'e benzetilmiş, mumun çeşitli özellikleriyle âşık arasında ilgi kurulmuştur. Fuzûlî âşığı çeşitli imgelerle şem'e teşbih eder. Aşk ateşiyle yanan şem'in başından dumanlar yükselir. Sevgilinin kakülleri kıvrım kıvrımdır ve aşk dumanı da mumun başından kıvrım kıvrım yükselir. Yanan bir mumun başında yükselen dumanlar kâküle benzetilir. Şem'in başında, kakül aşkının dumanları tütmektedir. Kâkül siyah ve uzundur. Mumun ömrü ise kısadır. Bu kısa ömrü ile mumun başındaki sevda, kâkül kadar uzundur.

Şair ömür kısalığına rağmen dūd, kākül ve sevdâ tabirleri üzerinden aşk yolunun zorluk ve uzunluğuna işâret eder:

Şem' başından çıharmış dūd-ı şevk-ı kākülün
Beyle kûteh ömr ile başındaki sevdāya bah (G. 59/2)

Sevgilinin sünbül gibi saçlarının, âşığın can ipliğinde meydana getirdiği kıvrımlar mumda olduğu gibi yanmadan açılmaz. Fitildeki kıvrımlar mumun yanmasıyla birlikte açılır. Sevgilinin sünbül gibi olan saçları da kıvrım kıvrım olmasıyla âşığın canında kıvrımlar (ıztıraplar) meydana getirir. Bu kıvrımların açılması yani ıztırapların son bulması için mum gibi yanmak gerekir (Tarlan 2014: 246). Şair, aşk rüzgarından kendisini korumadığı için şikâyet eder gibi görünse de hakikatte aşk derdiyle hoşnuttur. İkinci beyitte perişanlık, mumun ışığını artırdığı gibi sevgilinin zulümleri de âşığın aşkını kuvvetlendirir. Perişan ve ateşler içinde bir gönlün sahibi olmak aşkın gereğidir. Âşık yanmadan cânındaki kıvrımlar açılmaz yandıkça ise gönlündeki aşkı ziyadeleşir:

Ëy Fuzûlî şem'-veş muṭlaḳ açılmaz yanmadın
Tāblar kim sünbülinden rişte-yi cânuñdadur (G. 90/7)

Anuñ tek kim perîşānlık ziyāsın arturur şem'ün
Maña cevruñ ziyād olmaḳ saña meylüm füzün êtdi (G. 290/4)

Fuzûlî, sabah gelince mumun söndürülmesiyle âşığın ölmesi arasında ilgi kurar. Sabah rüzgârı güneş yüzlü sevgilinin müjdesini verir. Sabahın gelmesini bekleyen âşık için mum gibi tükenip ölmek şüphesizdir. Klasik Türk şiirinin kimi beyitlerinde şem', yanması ve yanarken erimesi nedeniyle damlalarının göz yaşı şeklinde tasavvur edilmesiyle âşığın temsil eder (Karaca 2018: 138). Benzer bir kullanım diğer beyitte görülmektedir. Şem', geceler boyu yanarak göz yaşı döker. Sabah vakti eriştiğinde ise sâdık bir âşık olarak can verir. Fuzûlî'nin şem'e benzeyen âşığın ölüm teması etrafında işleme vuslatın âşığın nefsinin fena bulmasıyla sonuçlanmasındandır. Âşık ölümde yüzlerce can bulur. Bu nedenle pervane gibi varlığını yakar (Mevlâna 5015: 173).

Vêrdi bād-ı şubḥ bir ḥurşîd-ṭalat müjdesin
Şem'-veş veh kim bu dem ölmek muḳarrerdür maña (G. 21/5)

Géceler şem' yanar eşk döker şubḥ gelince
Cân vêrür şubḥ gelen demde zihî âşık-ı şâdık (G. 147/5)

Âşık sevgilinin güzelliğine baktığında mum gibi canını ateşe yakar. Güzel boyunu gördüğünde de gönül dumanı göğe yükselir. Bu nedenle ikinci beyitte âşığın ateşler içindeki gönlünü felek, havadan saklamaz. Şair “*Bu nasıl fanustur ki mumu hevedan saklamaz?*” diyerek feleğin dahi aşkın önünde bir engel olamayacağını bildirir. Fanus, mum ve benzeri ışığın rüzgârdan sönmesini engellemek için camla yapılan mahfaza, fener demektir (Parlatır 2009: 437). Klasik Türk şiirinde güneş muma, felek de mumun üzerindeki fanusa benzetilir (Pala 2010: 147). Dolayısıyla şair felek, fanus ve şem' tabirleri arasında ilgi kurarak âşığın aynı zamanda feleğin güneşi gibi aşkı ise bir heva/rüzgâr olarak tasavvur eder. Âşık feleğin

bile engel olamayacağı şekilde aşka gark olur. Felek fanusunun engelleyemediği aşk esintilerine gark olan âşık, bu esintiye canını/benliğini teslim eder. Âşığın benliğini teslim etmesi bakımından A. N. Tarlan hevâ lafzını heva ve heves olarak da ele alır. Felek âşığın gönlünü heva ve hevesten men edemez. Esintinin mumu söndürmesinden hareketle felek fanusu, aşığa ulaşan esintileri engelleyemediğinde bu heva ve heves âşığın maddi bedenini söndürür. Gönlünün yakan ve ışığını parlatansa hakiki aşktır (Tarlan 2014: 291).

Oda yahdum şem'-veş cānum baḥup ruḥsāruña
Çarḥa çekdüm dūd-ı dil serv-i hırāmanuñ görüp (G. 35/2)

Işkdan bir dem ten-i sūzānı dūr êtmez felek
Veh nece fānūsdur şem' i hevādan şaḥlamaz (G. 110/4)

Mumun yandıkça fitilinin kesilmesi hadisesini Fuzûlî, farklı bir bağlamda kullanır. Mum, sevgilinin güzelliğinden çalan bir hırsız olarak değil bu defa sırrını saklamak için başını vermeye hazır bir âşıktır. Nazlı sevgilinin aşk sırrını yabancılardan gizleyen âşığın, mum gibi başı gitse de sırrını ifşâ etmesi mümkün değildir. Râz-ı ışk ve ifşâ-yı râz tabirleri tasavvufî çağrışımlarla yorumlandığında beyitte sâlikin kalbine inen mananın korunması esasına dikkat çekilmiştir. Sır, Allah ile kul arasında özel bilgi ve ruhun bir idrak mertebesidir. Sırrın saklanması sâlikin Hak yolunda ilerleyebilmesi için temel şartlardandır. Bazı sûfîler “Hür insanların gönülleri sırların mezarıdır.” diyerek muhakkik sufilerin, sırrı gönüllerinde öldürdüklerine dikkat çekmişlerdir (Tosun 2009: 115). Şair, mum gibi başı kesilse dahi sırrı ifşâ etmez. Bu bakımdan “getse başum” ifâdesi âşığın bir açıdan sırrı ifşâ etmede bir iradesinin olmadığı fikrine de kapı aralar. Mumun başı kesildiğinde sırrı ifşâ etmesi mümkün olmadığı gibi tasavvufî hâllerin dil ile ifadesi de mümkün değildir. Rûzbihân-ı Bâklî sūfînin aracısız olarak bildiğine fakat bu sırrı ifşâ edemediğine dikkat çeker (Tosun 2009: 115). Fuzûlî, gönlüne inen sırrın korunmasında başı kesilen bir mum gibi suskundur. İkinci beyitte ise şairin gönlündeki ateş, âleme ifşâ olur. Bu durum karşısında şair, dilinin mum gibi yanması için Allah’a dua eder:

Râz-ı ışkuñ şaḥlaram êlden nihān êy serv-i nâz
Gêtse başum şem' tek mümkün degül ifşâ-yı râz (G. 111/1)

Pinhānî odum âleme fâş oldı Fuzûlî
Yâ Rab ki menüm şem' gibi yana zebānum (G. 196/7)

Geceler ay yüzlü sevgiliyle bahse girdiği için şem'in diline ateş düşer. Fuzûlî, mumun alevini dile benzetir. Fitilin uzamasını ve âlevin hareketlerini de dil uzatmak şeklinde tasavvur eder. Beyitte dil uzatmak tabiri bakımından şem'in haddi aştığına işaret edilir. Sevgiliyle bahse tutuşanın, ona yakınlık arzu edenin yanması kaçınılmazdır. Ancak sevgiliden ayrı düşenin de akıbeti yine yanmaktır. Diğer beyitte âşık ah ateşiyle yanar. Bu yanışı sebebiyle şair, âşığı hüznler evinini mumuna benzetir. Mum nefesle söner fakat âşığın ah ateşiyle yanar. Âşık mum gibi tek ayak üzere durup sevgilinin emrindedir. Ah ettiğinde de nefesinden kıvılcımlar yükselir. Bu haliyle âşık, hüznlerle dolu evini kendi ah ateşiyle aydınlatan mum gibidir:

Düşer od şem'diline bu sebebden ki kılur
Dil uzadup geceler ol meh-i tâbân ile bahs (G. 45/6)

Ëy Fuzûlî âteş-i âh ile yandurduñ meni
Gâlibâ şanduñ ki şem'-i kulbe-yi ahzânuñam (G. 201/9)

Klasik Türk şiirinde âşık daima ayrılık ateşiyle yanar, hicranın gamıyla kanlı göz yaşları döker. Sevgilinin yolunu gözlerken ayrılık ve kavuşma üzerine şiirler söyler. Aşk ateşini, ayrılık gamını ve âşğın sevgilinin uğrunda çektiği türlü bela ve çileleri güçlü bir şekilde aktaran Fuzûlî, kimi zaman şem'i doğrudan vuslat ve hicran temaları üzerinden işler. Şair ayrılık günlerine hazırlık yapar. Âşık, vuslat gününde tenini mum gibi yakar. Âşğın bu yanışı hicran gecesine hazırlık içindir. Kavuşmayı ayrılık takip eder. Kavuşma gününün hararetinde âşğın mum gibi teni yani maddi bedeni yanar. Âşık sevgiliden ayrıldığında ise mumun içindeki fitil gibi canı yanar. Kavuşma gününün hararetinden bedeninin mum gibi erimesi beklenen bir hadisedir. Müşkül olan ölmeden önce ölmektir:

Yağdum tenümi vaşl günü şem' tek ammâ
Bil kim bu tedârik şeb-i hicrânun içündür (G. 79/4)

Âşğın ayrılık gecelerine hazırlık yapması hicran ateşinde yanmakta özel bir hâl bulmasındandır. Aşağıdaki beyitte âşık ayrılık gecelerinin şem'idir, visal sabahını arzulamaz. Yanmakta bir hâl bulur ki başka hâlleri istemez. Âşık ayrılık gecelerinde mum gibi yanarken yaşadığı hâlden zevk duyar. Sabah olup mum gibi ölmek istemez. Hâl, sâlikin kalbine ilahî bir lütufla gelen histir. Manevî ve ruhî buygu ve heyecanları ifâde eder ve hâl ehli olmak tasavvufta büyük mutluluk olarak kabul edilir. Haller daimî değildir, devamlı değişir ve sâlikin bulunduğu makama özgüdür. Hâllerdeki sürekli değişim seyr ü sülukun bir nihayetinin olmadığı anlamına gelir (Demirci 1997: 216-217). Şair ayrılık ateşinde kâl/söz ile anlatamadığı özel bir hâl yaşar. Sabah vakti mumun söndürülmesi gibi bu hâlin geçmesini istemez. Firkat gecesinin şem'i gibi daima yanmak ister. Âşık yaşadığı deruni zevk ile hâlin devamlılığını ister:

Şem'-i şâm-ı firkatem şubh-ı vişâli n'eylerem
Bulmuşam yanmağda bir hâl özge hâli n'eylerem (G. 194/1)

Âşğın hicran günü yanışı ay gibi parlak sevgiliye âşikâr olmaz. Ay gökyüzünde mum ise odada, meclisedir. Şem' hâlini aya bildiremez. Şair burada sevgiliyle kavuşmanın zorluğunu mâh, âftâb ve şem' istiareleri üzerinden anlatır. Âşık sevgiliye kavuşamadığı gibi hâlini de arz edemez. Güneş batıp gece olduğunda âşık ayrılık ateşine düşer. Gün doğduğunda ise güneş, gece olan bitenden haberdar değildir. Şair bu nedenle sevgiliyi güneşe benzetir. Âşğın şem' gibi geceden sabaha kadar yandığını güneş gibi sevgili bilmez. Bir başka açıdan güneş gibi sevgili kendi parıltısından âşğın ateşini göremez:

Olmadı ol mâha rüşen yandüğüm hicrân günü
Yandüğün şeb tâ şehir şem'ün nê bilsün âftâb (G. 33/5)

6. Haberci, Rakip ve Âşğın Sırdaşı Şem'

Klasik Türk edebiyatında saba, sevgilinin kokusunu taşır ve estiği yerlere dağıtır. Kokusunu sevgiliden aldığı için daima misk, anber ve sümbül gibi kokar. Âşığa sevgilinin haberini ve kokusunu getirir. Sevgiliye de âşığın özlemini, ah u feryâdını ve niyazını götürür (Pala 2010: 381, 383). Aşağıdaki beyitte “*Aşkın kederinden mum gibi yandım. Benim ahvalimi sabah rüzgarından değil benimle yâr olandan sor.*” diyerek sabanın haber getirip götürme işlevine telmihte bulunur. Fakat sevgilinin âşık hakkındaki haberleri sabah rüzgarından değil ayrılık gecesinde kendisiyle yâr olandan sormasını ister. Şem burada âşık ve sevgili arasındaki bir haberci olarak tasavvur edilir. Âşık hicran gecesinin gâmiyle mum gibi yanmıştır. Gam ve kederle dolu ayrılık gecelerinde âşığın tek yoldaş ve sırdaş yanbaşıda kendisi gibi yanan mumdur. Âşığın mum gibi nasıl yandığını sadece mum bilebilir. Ayrıca sabah rüzgârı, mum gibi yanan âşığı da onun yoldaşını da söndürür. Sevgiliye âşığın hâlini en iyi anlatabilecek olan sabah rüzgârı değil şem'dir:

Ğamuñdan şem' tek yandum şabâdan şorma ahvâlüm
Bu ahvâlî şeb-i hicrân menümle yâr olandan şor (G. 100/5)

Şem', âşıkla sevgili arasında bir engeldir. Şem' sevgiliye yakın olmasıyla onun mahremi ve âşığın da rakibidir. Fuzûlî, sevgilinin âşığı mahrum edip de şem'i kendisine mahrem etmesine gücenir. Halbuki âşık sevgilinin meclisinde canını bir pul gibi saçmaya hazırdır. Mumun yanarak tükenmesiyle âşık arasında ilgi kuran şair, âşığın sevgilinin meclisinde mum gibi yanarak tükenmeye, canını vermeye hazır olduğunu dile getirir. Bu nedenle Fuzûlî, şem'in sevgiliyle arasından çıkıp bir köşede saklanmasını ister. Çünkü âşığın meclisi sevgilinin güneş gibi yüzüyle aydınlıktır. Kavuşma gecesinde şem'e ihtiyaç yoktur:

Nêşe mahrem eyledüñ şem'i meni mahrûm édüp
Men senüñ bezmüñde cân naqdin nisâr êtmez midüm (G. 186/3)

Aradan ey şem' çıñ bir güşe dut kim bu gèce
Bezm bir hürşid-ıtalatdan münevverdür maña (G. 21/4)

Şem' zulmetle dolu ayrılık gecesinde âşığın sırdaşıdır. Gönül ateşi kavuşma günü sevgilinin aşk oklarını yakar. Şair gönlüne seslenerek vuslat günü onun okunu yakmamasını ister. Çünkü sevgiliden gelen aşk oku hicran gecesinde âşığın odasını aydınlatan mumdur. Oku şekli itibarıyla muma teşbih eden şair ayrılık gecelerinde şem'le söyleşir. Sevgilinin aydınlık ve nurlu yanaklarına kavuşamayan âşık, şem'in ışıyla teselli bulur. Bu nedenle âşığın çektiği ızdıraba vakıf olan sadece şem'dir. Fuzûlî her ne kadar ayrılık gecelerinde şem'i kendisine yoldaş ve sırdaş kılrsa da kimi geceler mum ile söyleşmez, mumun aleviyle teselli bulmaz. Mum, gece meclisi aydınlatsa bile âşık ayrılığın karanlığında muma bakmaz. Sevgilinin nurlu yanaklarının ışığını arzu eder:

Ne yağarsan oñın ey âteş-i dil vaşl günü
Bize hicrân gècesi şem'-i şebistândur bu (G. 228/5)

Zulmet-i hecrüñde bahmaz şem'e çeşmüm merdümü
Pertev-i ruhşâr-ı pür-envârüñ eyler ârzü (G. 230/6)

Sonuç

Fuzûlî, *Türkçe Dîvân*'ında çeşitli imgelerle şem'e sık sık temasta bulunur. Şem'; kimi zaman âşıkların gönlüne ateş salan sevgili, kimi zaman sabahlara dek ah ederek yanan sâdık bir âşıktır. Şem' meclisin ışık kaynağı sevgili, âşığın kıskançlık ateşlerinde yanmasına sebep olan ağyar, vuslatta da hicranda da daima âşığın yoldaşı ve sırdaşıdır.

Sevgiliye dair temalarda şem' sevgilinin güzelliği, boyu, parlak ve ateşin yanaklarıdır. Sevgilinin mum gibi aydınlık yüzü bazen âlemi süsleyen bir güneş bazen aydan ve güneşten daha parlak, ısıltılı ve yakıcıdır. Şem' ekseriyetle pervane ile birlikte düşünülür. Şem' sevgiliyi temsil ettiğinde âşık mumun etrafında dönerek sevgili uğruna canını teslim eden pervanedir. Tasavvufi mahiyetteki beyitlerde şem' Allah'ı ve nurunu, pervane ise Hakk'ın yolunda fenafillaha eren bir sâliki temsil eder. Kimi beyitlerde sevgili şem'den, güneş ve aydan daha aydınlık, ihtişamlı ve yakıcı tasavvur edilir. Mumun gece sabahlara kadar yanıp tükenmesi sevgilinin yanaklarına duyduğu kıskançlıktandır. Kimi beyitlerde şem', daima meclisin sâkini olması bakımından bezm tabiriyle birlikte işlenir. Fuzûlî, bezmi zevk, eğlence ve işretle değil ekseriyetle gam ve kederle birlikte zikreder. Şem' gibi aydınlık yüzlü sevgiliyi mecliste ağyarla birlikte iken şair de kıskançlık ateşlerinde şem' gibi yanıp tükenir. Meclisi nuruyla aydınlatan şem' gibi sevgili, âşığın meclisine mahrem kılrsa bile vuslatı ayrılık takip eder.

Şem'in âşığı temsil ettiği beyitlerde âşık başından sevda dumanlarının yükseldiği, perişan, ah ederek alevini artıran, yandıkça yanmak isteyen bir mum gibidir. Sâdık bir âşık olarak şem', ekseriyetle ölüm temaları üzerinden işlenir. Sabaha dek yandıkça tükenen şem'/âşık, sevgilinin uğrunda ölerken binlerce can bulur. Vuslat ve ayrılık kavramlarıyla birlikte işlenen beyitlerde şem' hicranda ayrılık ateşiyle, vuslatta kavuşmanın hararetiyle yanan kimi zaman yanmakta özel bir hâl bulup vuslattan kaçınan bir âşıktır. Sevgili ve âşık temsillerinin haricinde şem', sevgilinin meclisinde kendine yer bulmasıyla da ayrılık ateşinde yanan âşığın önünde bir engel/rakip, sevgiliyle arasında bir yabancısıdır. Gam ve keder içindeki âşığın tek yoldaş ve sırdaşı ise şem'dir. Bu bakımdan hem vuslatta hem hicranda şem' gibi yanan âşığın hâlini sevgiliye arz edebilecek olan da yalnızca şem'dir.

KAYNAKÇA

- Armutlu, Sadık (2009). "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem'ü Pervâne Mesnevileri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39): 877-907.
- Armutlu, Sadık (2014). Klâsik Türk Edebiyatında Şem'ü Pervâneler ve Lâmi'î Çelebî'nin Şem'ü Pervâne Mesnevisi. *Doğu Esintileri*, (2): 137-176.
- Babür, Yusuf (2020). "Klasik Türk Şiirinde Gayr-i İslami İnanç Unsurlarının Kullanımı". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi- The Journal of International Social Sciences*, 30(2): 165-188.

- Canım, Rıdvan (hızl.) (2018). *Lâtifî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Demirci, Mehmet (1997). "Hal". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 216-218.
- Hançerlioğlu, Orhan (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İbn Arabî (2022). *Fütûhât-ı Mekkiyye VI*. çev. E. Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî (2022). *Fütûhât-ı Mekkiyye X*. çev. E. Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Kaplan, Yunus (2010). "Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* (44): 131-155.
- Karaca, Derya (2018). "Klasik Türk Şiirinde Şem' ve Pervane Kullanımları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi /Journal of International Social Research*, 11(61): 129-146.
- Karahan, Abdülkadir (1996). "Fuzûlî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 240-246.
- Kılıç, Filiz (hızl.) (2018). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kılınç, Abdülhakim (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Kuşeyri, Abdülkerim (2019). *Kuşeyrî Risâlesi*. Haz. S. Uludağ. İstanbul: Dergâh Yay.
- Levend, Agah Sırrı (2018). *Divan Edebiyatı- Kelimeler ve Remziler Mazmunlar ve Remizler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mazıoğlu, Hasibe (2011). *Fuzûlî Üzerine Makaleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Mevlânâ (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî*. çev. D. Örs-H. Kırancı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Onay, Ahmet Talat (2007). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. Haz. C. Kurnaz. Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Pala, İskender (1992). "Bezm-i Cem". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 105-106.
- Pala, İskender (2010). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- Parlatır, İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Solmaz, Süleyman (hızl.) (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Sungurhan, Aysun (hızl.) (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

- Şentürk, Ahmet Atilla (2016). *Osmanlı Şiir Kılavuzu I*. İstanbul: Osedam Yay.
- Tanyu, Hikmet (1991). “Ateş”. *İslâm Ansiklopedisi*. C.4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 52-55.
- Tarlan, Ali Nihat (2014). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Taş, Bünyamin (2019). “Divan Şairinin Özgünlüğü Bağlamında Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Bezm”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (65): 77-100.
- Topaloğlu, Bekir (2022). “Kıyamet”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 516-522.
- Tosun, Necdet (2009). “Sır”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 115-116.
- Uludağ, Erdoğan (2016). “Fuzûlî'nin Gazellerinde Bir Güzellik Unsuru Olarak Yanak”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)* ÖS-III: 15-68.
- Yılmaz, Nuran (2007). “Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'ndaki ‘Başına Çizginmek’ Tabirinin Türk Kültüründeki Anlamı”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2(4): 1095-1104.